

Bevezető

Egy kiterjedt kutatói kollektíva munkáit tartja kézben az olvasó, amelyek külön-külön és együttesen is először magyar nyelven látnak napvilágot, alig másfél évvel az általuk elemzett esemény, a 2004. júniusi európai parlamenti (EP-) választások után. Rövid bevezetőnkben mindenekelőtt azt a sajátos elméleti és gyakorlati politikai perspektívát vázoljuk fel, amely a közös munka és annak első publikációjaként e kötet témaválasztását kijelölte. Vizsgálódásainknak a hazai társadalomtudományokon belül talán az adja fő sajátosságát, hogy az állampolgári viselkedés és attitűdök felől közelítik meg egy különleges intézményrendszer - az Európai Unió demokratikus képviselői rendszere - életképességének, teljesítményének és lehetséges jövőbeni fejlődési perspektíváinak kérdéseit.

Munkánk fő kérdése éppen az, hogy hajlamosak, készek, és egyáltalán képesek-e a soknemzetiségű Unió polgárai azon szerepek hatékony alakítására, amelyek eljátszását kimondva-kimondatlanul elvárják tőlük a különféle intézményépítői-alkotmányjogi konstrukciók. Vannak, akik politikai, gazdasági vagy éppen kulturális érvek alapján egyre inkább egységesülő, föderális Európa létrehozásán munkálkodnak; mások pedig hasonló érvek alapján lehetetlennek és/vagy károsnak tartják, és ennek megfelelően erejükhez mérten ellenzik egy ilyen folyamat lejátszódását. Kutatásunk és kötetünk azzal gazdagítja e felek vitáját, és segíti az abban való kiigazodást az elfogulatlan és talán kissé tanácstalan olvasó számára, hogy további támpontokat ad annak megítéléséhez, lehetséges-e egyáltalán a modern demokráciák klasszikus eszköztárával - versengő pártok, szabad választások, egyenlő választójog és a többi - értelmes, hatékony és az állampolgárok által is ilyenként elfogadott képviselői rendszert létrehozni a nemzetállamok szintje felett, azzal mintegy párhuzamosan.

Vizsgálódásunk során friss empirikus adatokat használunk fel az EU húsz-egynéhány tagállamból, és nem elvi válaszokat keresünk, hanem inkább azt firtatjuk: a tényleges gyakorlatban miként is működik a választási demokrácia európai szinten. Képesek-e funkcionális értelemben egyetlen politikai közösség tagjaként cselekedni olyan polgárok, akik ezzel a politikai közösséggel - szemben saját nemzetükkel - kevéssé azonosulnak? Ha egyáltalán elmennek szavazni, miért teszik azt? Nincsenek-e reménytelenül nagy különbségek az új és a régi tagállamok polgárainak szavazói viselkedése között, amely eleve elképzelhetlenné tenné, hogy az EP-választások eredményei az értelmezhetetlenül sokféle, nemzeti szintű választói üzenetek kakofóniáján kívül bármi másnak is hangot adjanak? Bevezetőnk első részében röviden felidézzük az Európai Parlament és az összeurópai választások szerepéről szóló főbb vitákat. Ezután röviden bemutatjuk az Európai Választáskutatási Projektet (European Election Study, EES), amely 1979 óta élénkíti ezeket a vitákat, majd pedig röviden ismertetjük a kötet felépítését, és hogy mit várhat az olvasó az egyes tanulmányoktól. Ezt követően a szerkesztők átadják a szót a voltaképpeni szerzőknek, akik, mint erről a kötet irodalomjegyzéke is tanúskodik, nem csupán az Unió minden sarkából toborzódtak, de maguk között tudhatják az európai parlamenti választások kutatásának szinte valamennyi vezető szakteknéjét.

AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ ÉS A NEMZETEK FELETTI DEMOKRATIKUS INTÉZMÉNYEK

Az európai választásokkal foglalkozó, egyre szaporodó tanulmányok egyetérteni látszanak abban, hogy a választópolgárokat az EU közpolitikai döntéseivel közvetlenül összekötni hivatott intézménye, az Európai Parlament demokratikus folyamatokban játszott szerepe elmarad a várakozásoktól. A képviselői problémája áll számos, az Unió jövője szempontjából

kritikus megoldatlan kérdés középpontjában: hogyan és mennyire befolyásolja a választói akarat az Unió politikáit? Hogyan alkalmazkodnak az európai pártok az integrációs folyamat következtében módosuló politikai játékterekhez? Hogyan tölthetik be a democráciákban elvárt szerepüket az EP-választások a politikai elit elszámoltatása és a közpolitikai döntések legitimálása terén egy többszintű és részben nemzetek feletti politikai rendszerben? Milyen mértékű és természetű a "demokratikus deficit" az Unióban, és hogyan lehetne áthidalni vagy legalábbis csökkenteni az Unió polgárai és intézményei között néha tátongani látszó űrt?

Hasonló kérdések a parlamentarizmus és a képviseleti demokrácia nemzetállamok feletti alkalmazhatóságáról tulajdonképpen az európai integráció egész folyamatát végigkísérik. Már az EP korai elődje, az Európai Szén- és Acélközösség Közgyűlése is azzal a céllal jött létre, hogy az akkor még Főhatóságnak titulált Európai Bizottságot, mint a Közösség "végrehajtó" hatalmát, elszámoltassa. A mai Parlamenttel ellentétben azonban ez a jellemzően konzultatív funkciókat gyakorló intézmény leginkább dekórumnak volt tekinthető az akkor gyerekcipőben járó integrációs folyamat architektúrájában: sem a költségvetés, sem a jogszabályalkotás, sem pedig a Főhatóság kinevezése terén nem kapott ugyanis jelentékeny jogosítványokat. A politikai ellenőrzés és elszámoltatás tekintetében legfontosabb jogköre egy, a Főhatóságtól évente beterjesztett jelentés megtárgyalása, illetve az az (elméleti) lehetőség volt, hogy a Főhatóság egészét minősített többségi szavazással megfossza hivatalától. Nem állt továbbá a testület közvetlen kapcsolatban az európai választókkal sem, tagjait ugyanis a tagállamok parlamentjeiből delegálták, és a képviselők eleinte hazai törvényhozási munkájuk mellett részidőben látták el feladataikat Strasbourgban.

Ez a helyzet eleinte nem okozott fejfájást az alapító tagállamok politikusai közül azoknak, akik a demokratikus legitimitást nemzetállami keretek között akarták fenntartani, és azoknak sem, akik az integrációs folyamat funkcionális logikájában, és az így elért eredmények majdani közvélemény általi automatikus elfogadásában hittek. Az 1970-es évekre nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a meglevő intézményi kereteket kinőtte az akkorra már dinamikusabban továbbfejlődött integrációs folyamat. Nemcsak a Közösségek (ahogyan a közben megszületett Római Szerződés óta nevezték) kompetenciáinak növekedése indokolt változást, hanem az erősödő meggyőződés is, hogy a tagállamok polgárainak az európai egységesülés iránti támogatását nem elég vélelmezni. Erősebb legitimitást a polgárok folyamatba való aktív bevonásával kell megteremteni. A Közösségek demokratizálásának szükségességében még azok a politikusok is hittek, akik egyébként bármilyen, egy európai föderális állam irányába mutató változást erős ellenérzéssel fogadtak, mint például Margaret Thatcher - ekkor a brit ellenzék vezére (Smith 1999: 46). Ez a széles körűvé formálódó egyetértés végül az 1965-ben Európai Parlamentté átnevezett intézményfokozatos erősítéséhez, és az első, állampolgárok általi közvetlen választások megtartásához vezetett 1979-ben.

Az EP belső felépítése viszonylag hasonló a nemzeti parlamentekéhez. A padsorokban nem állampolgárságuk, hanem a különböző, ideológiai alapokon szerveződő frakciókhoz (csoportokhoz) való tartozásuk alapján foglalnak helyet a képviselők. A frakciók közül a legfontosabb, több cikluson átívelő csoportosulások parlamenten kívüli szervezetekhez, a transznacionális pártföderációkhoz kapcsolódnak, amelyek az európai pártcsaládok tagjai közötti együttműködést szolgálják. A jogalkotási munka nagy része ugyancsak a nemzeti parlamentekből ismerős bizottsági rendszerben zajlik. Bár a csoportokat nem annyira az egyéni képviselők, mint inkább nemzeti pártjaik alakítják, kutatások igazolni látszanak, hogy ezek a testületek a szavazások alkalmával egyre összetartóbbak és fegyelmezettebbek, valamint azt is, hogy az egyes közpolitikai döntésekben egyre inkább a csoportok közötti ideológiai különbségek, nem pedig az Unió más szerveivel szembeni közös parlamenti érdekérvényesítés a mértékadó (Hix 2005).

Az 1979 óta eltelt több mint negyed század alatt hat alkalommal járultak az urnákhoz az egyre növekvő EK, majd EU tagállamainak polgárai, hogy európai parlamenti képviselőiket

megválasszák. A korai várakozásokkal ellentétben azonban az EP-választások az irodalomban fellelhető láttelepek többsége szerint viszonylag kevésbé járulnak hozzá az integrációs folyamat legitimizálásához és emberközelivé tételéhez. Általánosnak tekinthető az a felfogás, hogy a választások az Unió polgárainak tekintélyes részét hidegen hagyják: a strasbourgi Parlament távoli és átláthatatlanul bonyolultnak tűnő intézmény, a pártfrakciók és az egyes képviselők tevékenysége (nem is beszélve személyéről) kevésbé ismert, és az átlagember számára az sem egyértelmű, hogy az intézmény maga hogyan és mivel járul hozzá az uniós ügyekhez - amelyek nagy része önmagában véve is száraz, komplex és technikai. Ezt figyelembe véve talán nem meglepő, hogy az európai választások során a részvétel nemcsak a nemzeti parlamenti választásoktól marad el, hanem a korábbi EP-választásokhoz képest is csökkenő tendenciát mutat. A legtöbben a Parlament első, 1979-es választásán szavaztak, amikor pedig az intézmény a mainál jóval kevésbé befolyásos volt. A nemzeti választásokhoz képest az Európai Parlament tagjainak megválasztása mind a polgárok, mind pedig a pártok számára immár negyed százada háttérbe szorul, ami közvetve az európai integrációnak mint a pártpolitikai versengés tárgyának leértékelődéséhez is vezetett.

A 2004. évi EP-választások előtt azonban változások szele érződött a levegőben. Az Unió előrelépni próbált a tágabb alkotmányozási folyamatok és a Parlament tekintélyét és hatékonyságát korlátozó számos tényező kapcsán. Először is, az amszterdami és nizzai szerződések - mint a korábbi szerződésmódosítások mindegyike - tovább növelték az EP hatáskörét a törvényhozás területén. Az úgynevezett együtdöntési eljárás alkalmazásának kibővítésével a Parlament a tagállamok Tanácsban képviselt kormányaival összehasonlítható jogosultságokat szerzett az uniós jogszabályalkotás során. Nehezen tartható fenn tehát továbbra is az a vélekedés, hogy az EP "gyenge" szerv lenne az Unió felépítésében vagy akár nemzetközi összehasonlításban. Épp ellenkezőleg, egyes elemzők szerint az intézmény közpolitikára gyakorolt hatása relatíve erősebb, mint az EU tagállamainak nemzeti parlamentjeié (Scully 2000: 238). (Más kérdés persze, hogy az EP hatáskörét érintő változások az uniós választópolgárokban nem feltétlenül tudatosultak.)

Másodsorban, a 2004-es választás a jelenleg (még) el nem fogadott Alkotmányos Szerződés - az európai integráció történetében eddig talán a legfontosabb, kimondottan az Unió demokratizálását szolgáló kezdeményezés - megszületése utáni időszakra esett. Bár a szerződést több tagállamban is elutasította a közvélemény, az alkotmányozási folyamat maga (az erre a célra összehívott Konvent vezetésével) számos időszerű, az Unió demokratikus architektúrájával és az integráció jövőbeni fejlődésének irányával kapcsolatos kérdést vetett fel és tett politikai diskurzus tárgyává. Az EP-választások logikus színteret kínáltak ezek további megvitatására és a különböző álláspontok ütköztetésére, amely így egyben intenzívebb és a közvélemény számára relevánsabb kampányokat eredményezhetett (volna).

Végül, de a magyar olvasó számára semmiképp sem utolsósorban, a 2004-es választásokon szavaztak először a már "kibővített" EU polgárai. Tíz új tagország - Magyarország és hét másik régióbeli volt szocialista ország Máltával és Ciprussal egyetemben - szavazói most először nyertek jogot arra, hogy megválasztott képviselőik útján az Unió ügyeit belülről befolyásolják. Az évtizednyi, az európai "klubba" való bebocsátásra való várakozás után ez valóban lényegi változás volt, és az uniós tagság talán első, a szélesebb közvélemény számára is nyilvánvaló és kézzelfogható politikai hozadéka.

Ezeknek a várakozásoknak a fényében különösen kiábrándító volt sok megfigyelő számára a 2004. júniusi eredmény. Nemcsak hogy nem fordultak meg a választási részvétel negatív tendenciái, de minden korábbinál kevesebb európai járult az urnákhoz a 25 tagállamban. A néhány hónappal korábbi, EU-csatlakozásról szóló népszavazásokat jellemző alacsony választói aktivitás pedig Közép- és Kelet-Európában megismétlődött - olyannyira, hogy az új tagországokban kevesebb választópolgár élt elsőként gyakorolható európai választójogával, mint az EU 15 régebbi tagországában.

Az azóta született elemzések számos, az EP-t, az európai választásokat és így közvetve az EU politikai legitimitását is gyengítő jellemzőt azonosítottak (vö. például Lodge 2005). Elsőként említendő talán a pártpolitikai deficit: az a tény, hogy a többszintű (és bizonyos tekintetben föderális jellegű) európai politikai rendszer intézményes fejlődésével nem tartott lépést az EU szintjén a pártok fejlődése. Bár jól szervezett, ideológiai alapon felépülő transznacionális pártszövetségek és már viszonylag hosszú múltra visszatekintő parlamenti pártfrakciók (is) működnek az Unióban, az EP-választásokon a szavazók számára megjelenő módon mégis a nemzeti pártok maradtak a főszereplők. Ezek a pártok állítanak jelöltek, folytatnak kampányokat, és határozzák meg a választásokat domináló témákat és üzeneteket - amelyek az esetek tekintélyes részében, a kötetben szereplő tanulmányok tanúsága szerint is, az EU politikai napirendjén szereplő aktuális kérdések helyett inkább a tagországok belpolitikájához kapcsolódnak. A kampányokat tekintve az európai választások tehát legjobb esetben is csak részben európaiak.

Fennállnak emellett a pártok stratégiai döntésein kívül álló körülmények is, amelyek az európai választások nemzeti küzdőterekre való szétforgácsolódását eredményezik. Ilyen az összeurópai média, és ebből következően egy, az egész Uniót magába foglaló nyilvánosság hiánya. Az intézményi tényezők között különösen fontos, hogy az EP összetételének nincs a közvélemény számára nyilvánvaló közvetlen hatása "kormányalakításra". Bár a Parlament szerepe nem elhanyagolható a végrehajtó hatalom gyakorlásáért felelős uniós szerv, a Bizottság megalakításánál, ez a folyamat mégsem kínálja a választói akarathoz való visszakapcsolásnak azt az egyértelmű lehetőségét, mint amilyen a nemzeti kormányok választási vereségüket követő bukása és lecserélése.

Nem elhanyagolható tényező az egységes választási rendszer hiánya sem. Bár az egységes választási rendszer létrehozása mint törekvés a közvetlen választások 1979-es bevezetését is megelőzi, az Unió eddig mindössze a tagállamok által követendő közös irányelvek megjelöléséig jutott el. Az arányos (PR-) rendszerek minden tagállamban való használatán kívül ezek meglehetősen tág mozgásteret hagynak a nemzeti szabályozásnak, ideértve a választókerületek meghatározását, a mandátumszerzéshez szükséges minimális szavazatarányt, illetve magukat a választójogi kereteket is. Az eredmény a 25 tagországban fellelhető, az EP-választásokon alkalmazott választási rendszerek továbbra is fennálló sokszínűsége.

A 2004-es választások óta eltelt időben az Alkotmányos Szerződés ratifikációja is megfeneklett. A francia és holland népszavazások nemcsak elutasították a szerződést, de talán a Maastrichti Szerződés elfogadása óta legélesebben mutattak rá az EU döntéshozó politikai elitje és a tagállamok polgárai közötti komoly távolságra. Ezeknek a fejleményeknek a fényében a korábbiaknál is sürgetőbbé és fontosabbá válik a "választói kapcsolat" problematikájának tanulmányozása az unióbeli politikai képviselő kontextusában, amely egyben az Európai Választáskutatási Projekt és a kötetben szereplő, a kutatás eredményeire támaszkodó tanulmányok fő célja.

AZ EURÓPAI VÁLASZTÁSKUTATÁSI PROJEKT

Az Európai Választáskutatási Projekt olyan hosszú múltra tekinthet vissza, mint az EP-választások maguk: az első kutatást 1979-ben szervezte meg egy, a témához illően nemzetközi, a választói magatartás és az európai integráció szakértőiből álló csoport. Az alapítók közül néhányan ma is közreműködnek a projekt továbbvitelében. A kutatások természetesen ciklikusak, és időben az EP-választásokhoz igazodnak. Az utolsó adatfelvétel és elemzés ennek megfelelően 2004-ben készült, a nemzetközi csoport közvetlen koordinációja helyett első alkalommal nemzeti kutatási igazgatókra támaszkodva, akik helyi források felhasználásával végezték munkájukat - Magyarország esetében például a Közép-

európai Egyetem támogatásával valósult meg a felmérés. A nemzeti kutatási igazgatók közül számos megtalálható kötetünk szerzői között, de helyénvaló itt valamennyiüket megemlíteni:

Günther Ogris (Ausztria), Marc Swyngedouw és Lieven de Winter (Belgium), James Tilley (Nagy-Britannia), John Garry (Észak-Írország), Bambos Papageorgiou (Ciprus), Lukas Linek (Cseh Köztársaság), Jorgen Goul Andersen (Dánia), Alan Sikk és Vello Pettai (Észtország), Mikko Mattila és Tapio Raunio (Finnország), Pascal Perrineau és Bruno Cautres (Franciaország), Hermann Schmitt és Andreas Wüst (Németország), Ilias Nikolakopoulos és Eftichia Teperoglou (Görögország), Tóka Gábor (Magyarország), Michael Marsh (Írország), Renato Mannheim és Roberto Biorcio (Olaszország), Ilze Koroleva (Lettország), Algis Krupavicius (Litvánia), Patrick Dumont (Luxemburg), Cees van der Eijk (Hollandia), Radoslaw Markowski (Lengyelország), Pedro Magalães (Portugália), Olga Gyárfásová (Szlovákia), Niko Tos (Szlovénia), Juan Diez Nicolás (Spanyolország), Sören Holmberg (Svédország).

A kötetben szereplő, a projekt 2004-es adataira támaszkodó elemzések először egy, a budapesti Közép-európai Egyetemen a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal anyagi támogatásával megszervezett 2005. májusi konferencián hangzottak el. Ugyanez, "A magyar társadalom beilleszkedése az Európai Unió politikai rendszerébe" című projekt finanszírozza a jelen kötet megjelenését is.

A projekt módszertanát illető részletek az egyes tanulmányokban megtalálhatóak. Itt elégséges talán annyit megjegyezni, hogy a kutatás gerincét 26 reprezentatív felmérés képezi, amelyet a 2004. júniusi európai parlamenti választások után végeztek el 24 EU-tagországban. Bár voltak eltérések a felmérés lebonyolítása során, az összes tanulmány ugyanazt a közös alapkérdőívet használta. Az eredmény egy, az EP-választások eddigi történetét felölelő, összehasonlító vizsgálatra teljességgel alkalmas adathalmaz, amelynek a 2004-es felmérésből származó részei képezik kötetünk empirikus alapját.

A felméréseket az EU Connex (Network of Excellence on Democratic Governance in a Multi-level Europe) kutatási programja támogatásával megvalósult, úgynevezett Euromanifesto project egészíti ki, amely az EP-választásra különböző európai nyelveken kibocsátott pártprogramok tartalmi elemzésére hivatott, szakértői kódolási módszerre támaszkodva. További részletek az eljárásról az Euromanifesto-adatokat felhasználó (Daniel Lederle és Andreas Wüst tollából származó) tanulmányokban találhatóak, illetve az Európai Választáskutatási Projekt honlapján (www.europeanelectionstudies.net), amely egyben a közvélemény kutatáshoz felhasznált kérdőívet és egyéb információkat is tartalmazza

A KÖTET FELÉPÍTÉSE

Az EP-választásokkal kapcsolatban felmerülő képviseleti problémával foglalkozó megközelítések közül az irodalomban a legbefolyásosabbnak a "másodrendű nemzeti választások elmélete" tekinthető (Reif-Schmitt 1980, Reif 1984) - ez kötetünk első részének központi témája. Az elmélet alapvető tézise, hogy az EP-választások valójában nemzeti vetélkedéseknek tekinthetők, amelyek azonban nem döntenek a végrehajtó hatalomról (kormányalakításról), és így mind a pártok, mind pedig a szavazók számára az elsőrendű (nemzeti parlamenti, illetve elnök-) választásnál kisebb súllyal esnek latba. Ebből következik az elmélet szerint az alacsony választói részvétel, az adott tagország belpolitikájában fontos kérdések dominanciája a kampányokban, illetve az elsőrendű választásokéitól szisztematikusan eltérő - a kormányzó pártok és a nagy pártok számára általában hátrányos - eredmény. Simon Hix és Michael Marsh tanulmánya az elméletnek azt az aspektusát vizsgálja, amely szerint a választópolgárok elsődleges motivációja az EP-választások során az, hogy a pártokat hazai teljesítményük alapján megjutalmazzák vagy éppen megbüntessék:

A szerzők rámutatnak arra a lehetőségre, hogy az európai választások néhány jellemzője - így a csökkenő részvétel és az integrációellenes pártok növekvő térnyerése bizonyos tagállamokban - valójában az EU-val kapcsolatos véleményekkel (is) magyarázható: azaz hogy a választók talán nem hazai pártjaikat büntetik, hanem az EU szintjén eldöntendő kérdésekről (mint a környezetvédelem vagy a további integráció kérdése) fejezik ki véleményüket voksaikkal az EP-választásokon. Tanulmányuk a kétféle - nemzeti és európai gyökerű - motiváció súlyát elemzi, és megerősíti, hogy a domináns ezek közül még mindig az előbbi. A tanulmányból az is kiderül, hogy az új tagállamok választóinak viselkedése, legalábbis egyelőre, több aspektusában is eltér attól, amit a másodrendű választások elmélete alapján várnánk.

Andre Freire és Eftichia Teperoglou tanulmánya az 1980-as években tagállammá váló dél-európai országok - Görög-, Spanyolország és Portugália - tapasztalataira támaszkodva azt a kérdést járja körül, hogy hogyan hat egymásra a kétféle (nemzeti és EP-, avagy első- és másodrendű) választás, és nem hat-e negatívan az EP-választások bevezetése a pártrendszerekre és a stabil választói preferenciák kialakulására nézve új demokráciák esetében. A három ország összehasonlító elemzésével a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy míg az EP-választásokra továbbra is erősen hatnak nemzeti (egyes tagországokra jellemző) kontextuális tényezők, nincs annak jele, hogy a másodrendű választások jelentősen befolyásolnák a nemzeti pártrendszerek, illetve választói magatartás hosszú távú alakulását.

Daniel Lederle tanulmánya hasonlóképpen a pártok és szavazók közötti "találkozást" értékeli az Euromanifesto project adatainak tükrében, és arra keresi a választ, hogy vajon ugyanazok a kérdések voltak-e fontosak a polgárok, mint a pártok számára. Az elemzés megerősíti azt a várakozást, miszerint a választókat jellemzően nem az uniós témák, hanem a mindennapi életükre közvetlenül ható kérdések foglalkoztatták - azonban a tagországok között jelentős eltérésekkel. Lederle megállapításai arra utalnak, hogy az európai integráció átpolitizáltsága, az Unióval kapcsolatos kritikák pártok általi megfogalmazása és az EU-val kapcsolatos témák választók számára való fontossága szoros kapcsolatban állnak egymással. Nem különösebben szoros azonban a pártok és a választók politikai napirendjei közötti viszony: a két fél elbeszél egymás mellett, vagyis más-más témákat tart fontosnak.

A kötet ötödik fejezetében Andreas Wüst a választói kereslet-kínálat problémáját elemzi, nevezetesen azt a kérdést, hogy a pártok valóban elégtelen választási lehetőséget biztosítanak-e a szavazóknak az EU-t illető politikák tekintetében. Közkeletű ugyanis az a másodrendű választások elméletéből eredő vélemény, hogy a pártok belpolitikai (saját tagországuk számára jelentős) kérdésekre koncentrálnak az EP-választások során, az uniós politikákat érintő állásfoglalásokat pedig elhanyagolják. A pártok választási programjainak elemzésével Wüst azonban azt állapítja meg, hogy egyre nagyobb teret nyer az aktuális politikai kérdések európai összefüggésben való megtárgyalása és az EU-val kapcsolatos kritikai észrevételek megfogalmazása, a pártok és a szavazók nézetei pedig az egymást követő választások során közeledni látszanak egymáshoz. A megállapítást alátámasztó adatok az előző tanulmányhoz hasonlóan az Euromanifesto projectből származnak.

A tény, hogy 25 országban nagyjából egy időben és - a fentiekben említett intézményi tényezőktől eltekintve - egységes keretek között járulnak az urnákhoz az állampolgárok, kitűnő alkalmat teremt a választói viselkedés uniós választásokon túlmutató összehasonlító elemzésére is, amely a kötet második részében található tanulmányok célja. Az első két tanulmány az EU ideológiai-politikai terét meghatározó dimenziók vagy törésvonalak mibenlétét, illetve viszonylagos fontosságát járja körül. Mikko Mattila és Tapio Raunio továbbviszi az Euromanifesto-adatokkal foglalkozó fejezetek központi témájának, az európai integrációval kapcsolatos választói preferenciák és pártpolitikák egymásnak való megfelelésének vizsgálatát. Fejezetük fő célja annak feltérképezése, hogyan magyarázhatóak a választók és pártok közötti véleményegyezés szintjében az egyes tagországok és az egyes

pártok között tapasztalható eltérések. Elemzésük középpontjában a jobb-bal, és egy, az integráció támogatása/ellenzése mentén strukturált "uniós" dimenzió országonként változó relatív fontossága, illetve a pártrendszerek dimenziókhöz való illeszkedése áll. Következtetésük pedig az, hogy a pártok jobban képviselik szavazóikat a jobb-bal, mint az uniós dimenzióban, és általánosságban véve nem nyújtanak elégséges választási lehetőséget az állampolgároknak az európai integráció témakörében. Jelentüsek azonban a pártrendszerek közötti különbségek: a várakozásokkal ellentétben e tekintetben az új tagállamok pártjai teljesítenek jobban.

Henrik Oscarsson és Stefan Dahlberg sarkos megállapításokra törekvő tanulmánya a pártrendszerek egyszerűsége, a képviselet hatékonysága összefüggései és a választók és pártok közös politikai "nyelve" kérdésével foglalkozik. Vizsgálatukban a központi helyet a jobb-bal dimenzió foglalja el, amelyet a szerzők az EU-tagországok pártrendszerei közötti kizárólagos közös nevezőnek tartanak, és amelyet következésképp egy majdani európai pártrendszer strukturálásának egyetlen lehetséges jelöltjeként jellemeznek. Elemzésük azt mutatja, hogy az EU-ban található pártrendszerek zöme valóban értelmesen leegyszerűsíthető egy törésvonalra, ami szinte mindig a jobb-bal dimenzióknak felel meg. Minél jobban illeszkedik egy tagország a modellhez, annál elégedettebbek állampolgárai a demokrácia működésével. Ebből a szerzők arra következtetnek, hogy az egydimenziós jobb-bal felosztásra épülő pártrendszer kedvez a demokratikus politikai képviselet hatékonyságának. Az ilyen pártrendszerek megléte tehát nemcsak az uniós pártrendszerek kompatibilitását, hanem a demokrácia minőségét is előmozdítja.

James R. Tilley, Tessa Bold és John Garry jegyzik a kötet talán legáltalánosabb választói magatartást illető megállapításait. Elemzésük központi kérdése, hogy mennyiben határozzák meg az objektív gazdasági körülmények a választók gazdasági helyzetéről alkotott szubjektív képét, és ez a kép aztán hogyan befolyásolja a szavazati döntést. Kutatásuk a 2004-es EP-választások egyéni szintű adataira támaszkodva azt mutatja, hogy a gazdasági viszonyok csak akkor fejeződnek ki szavazatokban, ha a választók egyértelműen képesek megállapítani, ki viseli a helyzetért a felelősséget, mint például egypárti kormányok esetében. A gazdaság valós állapota csak a választópolgárok kis csoportja - a legszofisztikáltabbak - esetében meghatározó. A szavazat és a gazdaságról alkotott kép közötti okozati kapcsolat pedig a pártválasztástól mutat a gazdasági helyzet felé: azaz, a legszofisztikáltabbaktól eltekintve a gazdasági helyzetet értékelik az emberek szavazati döntésük fényében, és nem fordítva, ami számos további kérdést vet fel a kormányzat politikai elszámoltathatósága tekintetében.

Robert van der Veen és Lukas Linek tanulmánya középpontjában a választói részvétel problémája áll. A racionális döntés elméleti talajáról vizsgálják a "szavazópolgár dilemmáját". A szavazás paradoxonjaként ismert probléma megoldásaként azt feltételezik, hogy az egyénnek a szavazásból szavazatának a végkifejletre gyakorolt hatásától független haszna származik. Veen és Linek megközelítésében ez a haszon a társadalmi kötelezettségek állampolgári felfogásából ered, amelynek hatását az általuk konstruált "demokratikus ethosz index" segítségével modellezik a 2004-es EP-választás hollandiai és csehországi adatai segítségével. A demokratikus ethosz index koncepciója szerint a szavazás mellett döntő választókat a demokrácia és a magas részvételi arány támogatása (is) motiválja. Ennek

az elméletnek a fényében az EP-választásokat jellemző részvételt az magyarázza, hogy az egyes tagországokban mennyivel gyengébb az európai, mint a nemzeti politikai rendszer iránti elkötelezettség.

Végül a kötet utolsó három tanulmánya az EU kibővítéséhez kapcsolódik. Ezek közül az első, Hermann Schmitt és Jacques Thomassen elemzése azt vizsgálja, hogyan változott/változik az EU pártrendszere a 10 új tagállam csatlakozása nyomán. Érvelésük háttérben az a feltételezés áll, hogy a posztkommunista pártrendszerek - különbözőségük

okán - nem, vagy csak kevéssé illeszkednek az Unió régebbi tagállamai által meghatározott európai politikai struktúrába, és így legyengíthetik az Unió pártrendszerét. Vizsgálatuk során - amelyben az európai parlamenti pártcsoportok megkülönböztethetőségét és kohézióját hasonlítják össze az új tagállamokból származó tagjaikkal együtt és nélkülük - azonban azt állapítják meg, hogy

a "keleti" pártok csatlakozása kevés változást hozott. Az Unió pártrendszere, úgy tűnik, különösebb nehézség nélkül integrálta tehát az újonnan jövőket.

Ol'ga Gyárfásová elemzése ugyancsak a bővítés hatásait elemzi, ezúttal az egyik új tagállam, Szlovákia szemszögéből. Szlovákia talán a legszélsőségesebb példája három, több új tagállamra is jellemző sajátosságnak. Ezek: az EU-tagság erős támogatottsága, a rendkívül alacsony részvételi arány és a másodrendű választások elméletére részben rácafoló eredmények, mint például a szlovák kormánypártok meglepően jó teljesítménye.

Az esettanulmány azt mutatja be, hogy ez a három tényező egymással összefüggésben áll. Gyárfásová szerint a választói aktivitás alacsony foka háttérében nem az Unió iránti ellenérzések, hanem éppen ellenkezőleg, az euroszeptikus álláspontok hiánya áll a mértékadó pártok körében. Az egyes szavazótáborok mobilizációja közötti különbségek arra utalnak, hogy az EP-választásokon való részvétel szempontjából a legfontosabb tényezők

a párthűség és a pártok által az EU-tagság kérdéseinek tulajdonított fontosság voltak.

Végül a kötet utolsó tanulmánya a választók viselkedését hasonlítja össze az EU régebbi és új demokráciáiban. Wouter van der Brug, Mark Franklin és Tóka Gábor azt vizsgálja, mennyire támaszkodnak a választók korábbi tapasztalataikra, és következésképp mennyiben akadályozhatja a tapasztalatok viszonylagos hiánya a posztkommunista tagállamokban

- amennyiben ez lenne a helyzet - egy egységes, európai választóközösség kialakulását a jövőben. A választói magatartás országok közötti eltérései az állampolgárok által használt, az informálódás költségeit lecsökkentő politikai "gondolatmankók" különbözőségére vezethetők vissza. Ilyen, a szerzők által demonstrált különbség például, hogy a vallás választási döntést segítő tényezőként fontosabb szerepet tölt be Kelet-, mint Nyugat-Európában, vagy a jobb-bal beosztás tekintetében megfigyelhető kisebb eltérések. A tanulmány legfontosabb konklúziója azonban az, hogy az EU vizsgált 20 tagországában a választói magatartást meghatározó tényezők hatása meglepően egységes. Ez arra utal, hogy ha adott lenne a lehetőség valódi európai választások megtartására a jelenlegi 25 egyidejű nemzeti választás helyett, az Unió polgárai szavazati döntésüket EU-szerte hasonló megfontolások alapján hoznák meg.

Az itt ismertetett tanulmányok közül több további adalékokat és függelékeket tartalmaz, amelyeket itt terjedelmi okok miatt nem adunk közre. Mindezeket az adatokat hozzáférhetővé tesszük azonban a <http://valasztaskutatas.hu> internetes oldalon. Reméljük, hogy kötetünk nemcsak szakértők, oktatók és egyetemi hallgatók figyelmére tarthat számot, hanem a téma iránt érdeklődő szélesebb közönség számára is hasznos és mérvadó bevezetőként szolgál majd.